La paradoxa del confinament i el teixit de xarxes

Mijo Miquel [1]

«Però la societat, en la humanitat, de cap manera s'ha creat sobre l'amor ni tampoc sobre la simpatia.

S'ha creat sobre la consciència -encara que siga instintiva- de la solidaritat humana i de la dependència recíproca dels homes. S'ha creat sobre el reconeixement inconscient o semiconscient de la força que la pràctica comuna de dependència uneix la felicitat de cada individu a la felicitat de tots, i sobre els sentiments de justícia o d'equitat, que obliguen l'individu a considerar els drets de cadascun dels altres com a iguals als seus propis drets.»

Piotr Kropotkin [2]

Aquest relat comença en una data que cap de nosaltres oblidarà i que serà recordada en el futur com el principi de la nova normalitat: el 14 de març de 2020, dia en què es declara l'Estat d'Emergència a nivell estatal, decret que com bé sabem, es mantindrà vigent fins al 21 de juny de 2020. Sens dubte, aquest període correspon al major grau d'aïllament sobrevingut que haja experimentat la societat moderna íntegrament.

Un aïllament més que paradoxal ja que va succeir en paral·lel a un increment de la circulació de missatges a través de múltiples plataformes virtuals, informacions i desinformacions se solapaven en una espècie de deliri exponencial per intentar entendre el que ens estava passant. Aquell estrany fenomen que observem com a espectadors primer a la Xina, les notícies dels quals ens semblaven fins a curioses, aqueixes manies de menjar qualsevol animal existent, aqueix primitivisme exòtic que quasi ens atreia perquè ens feia sentir-nos superiors; i posteriorment en la nostra veïna Itàlia, ja més pròxima però en certa manera risible, potser perquè ens reconeixíem en la seua anarquia, en l'absència de reflexos governamentals; de sobte va eliminar la nostra còmoda posició de públic per a convertir-nos en protagonistes i es va erigir en realitat compartida, més real que mai, ja que va comportar la implementació de mesures de la mateixa magnitud que les de la pandèmia que estàvem aprenent a reconèixer com a tal.

Aqueix mateix dia vam saber el que significava el confinament domiciliari, ja que durant el període establert, la circulació hauria de realitzar-se individualment i es limitaria a activitats de primera necessitat com ara compres d'aliments o medicaments, assistència a centres sanitaris o entitats financeres, retorn a la residència habitual o assistència a persones vulnerables. De forma totalment excepcional, els desplaçaments al lloc de treball també es van interrompre excepte aquelles ocupacions l'activitat de les quals es considerés fonamental, com va ser el cas dels sanitaris, transportistes o farmacèutics i per un breu període de temps, els perruquers. La vida sencera es va parar.

La majoria de nosaltres vam poder refugiar-nos a les nostres cases i davant la limitació física del desplaçament, ens intoxiquem de notícies en un intent de suturar el faça fallida de la lògica que governava els nostres dies. El silenci dels carrers contrastava amb el so dels helicòpters i els avisos regulars que des de les altures ens instaven a romandre en les nostres llars. Es va desplegar tota una retòrica bèl·lica en la qual cadascun de nosaltres podia convertir-se inopinadament en l'enemic, no sols per incomplir conscientment amb les mesures implementades, sinó també per transportar sense saber-ho aqueix virus que no sabíem controlar. Ens convertim en potencials armes letals per als nostres sers estimats. Sospitàvem dels nostres cossos. Sospitàvem dels missatges que rebíem, de la veracitat de la pandèmia mateixa. Ens sumim en una ona generalitzada de por i incertesa que intentàvem contenir per a no entrar en pànic. Prompte, per contagi emocional a través de les xarxes, també compartim la gratitud envers els sanitaris i desenvolupem el ritual de l'aplaudiment a les 20h des de les nostres finestres o balcons, satisfent aqueixa necessitat de veure'ns les cares i gestualitzar a l'uníson, esperant confusament que el nostre reconeixement de l'heroïcitat sanitària aplacara la fam de la bèstia. En l'absència d'agafador, ens sentim més vulnerables, més pròxims tots malgrat estar distanciats. També van sorgir les delacions, els insults, la vigilància mútua, no ens enganyem. Reaccionem a la por amb més por.

No obstant això, molta altra gent no va poder refugiar-se en les seues llars, bé perquè va patir la pandèmia en carn pròpia, bé perquè mancava de lloc on fer-ho, gent que vivia en un nivell de precarietat tal que el confinament li va suposar la impossibilitat directa de continuar existint. A pesar que les administracions van posar en marxa tota una sèrie d'ajudes directes o indirectes per a intentar pal·liar aquests efectes, els temps de l'Administració i els temps de vida són molt diferents i el que per a uns és immediatesa, per als altres és un horitzó suspès. De fet, fins al 29 de maig de 2020 no es va aprovar l'Ingrés Mínim Vital que era, sinó una realitat,

que ha tardat molt a concretar-se, almenys una esperança, una altra de les emocions que hem acollit en aqueix mapa associat al coronavirus.

Quan a més pensem que en aqueix mateix moment moltes persones practicaven la mendicitat i vivien en la indigència, podem imaginar que el nivell de tensió per la impossibilitat de mantindre una vida digna es feia insostenible. Amb els carrers buits, sense ningú que els reconeguera com a dignes d'ajuda, es van convertir en invisibles. De la mateixa manera, en aqueix mateix moment, hi havia 600.000 persones a Espanya en situació d'irregularitat, entre elles famílies senceres, menors ex-tutelats i fins i tot fills d'immigrants que, encara havent nascut a Espanya, no posseïen la nacionalitat, ja que en aquest país funciona el *ius sanguinis [3]*. Pocs pensem que, per a ells, el confinament podia suposar un problema molt més greu que per a la resta de la població. En la seua majoria, no disposaven de contractes de lloguer ni de treball, tota la seua activitat econòmica succeïa en negre, per la qual cosa no van poder emparar-se en cap de les mesures implementades pel Govern. A la impossibilitat de continuar obtenint ingressos o de retardar i/o anul·lar els pagaments per l'habitatge, se sumava la impossibilitat mateixa de proveir-se d'aliments ja que qualsevol desplaçament podia ser controlat i per tant, ser sinònim d'arrest. Recordem que a Espanya, s'equipara el migrant clandestí al delinqüent comú, per la qual cosa ha d'evitar la seua presència en l'espai públic en moments en què la visibilitat és acusada, com ha sigut el cas durant tot el confinament.

Davant aquesta situació, sorgeix una iniciativa de Compra Antiracista [4], promoguda per Safia El Addam, una jove activista pels drets de les persones migrants, iniciativa que volguera incloure per la seua potència, però també perquè resulta un cas d'aïllament acusat en el qual es produeix la virtualització de la solidaritat, ja que part del compte d'Instagram d'una única persona i prescindeix de xarxes preestablides. A penes iniciat el confinament dur, Safia va posar en marxa aquesta iniciativa que consistia a proveir a aquells que no podien realitzar compres per la seua situació de migrants indocumentats, d'aliments bàsics en els seus propis domicilis. Les persones que volgueren col·laborar en aquesta iniciativa, podia realitzar donacions però també oferir-se a portar aqueixa compra a les cases dels interessats per a evitar possibles detencions. La resposta va ser immediata, moltes persones van entendre la necessitat d'actuar davant l'atzucac que pot suposar els llimbs legals de la irregularitat i van col·laborar amb ella. D'aquesta manera, es va aconseguir estendre l'ajuda, inicialment limitada a Barcelona ciutat, a moltes altres ciutats de tota Espanya, atenent més de 3.000 famílies i implicant més de 1.500 voluntaris.

Quan se li pregunta a Safia El Addam quina va ser la motivació bàsica que li va animar a dur-la a terme, respon que tant l'empatia com el sentiment d'injustícia. Per la seua pròpia situació, era conscient que podria ser ella la que es trobara en aqueixa posició insostenible, en mancar de nacionalitat reconeguda però, més enllà d'aqueixa identificació primera, li semblava important subratllar la naturalesa racista de l'exclusió del més de mig milió d'immigrants irregulars. Aquesta exclusió de la protecció social els afecta doblement perquè no poden secundar-se en les seues relacions familiars o amistats més consolidades que es troben, molt probablement, al seu país d'origen. Per tant, si no existeixen per a l'Administració, simplement no existeixen; l'Estat es nega a tindre en compte aquesta zona d'ombra en la seua xarxa de protecció social. Durant els mesos de la pandèmia, més de 1.000 ONG i col·lectius es van unir sota la campanya #RegularizacionYa per a sol·licitar de manera urgent la regularització de tots ells, conscients del compromís de la seua situació, sense rebre una resposta satisfactòria per part de l'Estat. No obstant això, s'ha evidenciat posteriorment l'equivocació que ha suposat no prendre mesures per a satisfer aquest buit, per la necessitat de dur a terme un pla de vacunació que incloga a aquests mateixos immigrants. Aquesta problemàtica s'ha hagut de resoldre sobre la marxa, recorrent al contacte directe a través d'associacions com a Metges sense Fronteres, Càritas o Amnistia Internacional, per a adjudicar-los cites mitjançant un sistema de concessió temporal de targetes sanitàries. No obstant això, els pegats de l'Administració poden caure en els mateixos errors al no abordar el problema de front, ja que cada Comunitat està intentant resoldre-ho de maneres diferents (o postergar-ho *sine die*, amb aqueixa ceguesa institucional que li és pròpia) i en moltes d'elles, se'ls demana un certificat d'empadronament que pocs estan en situació de poder aportar. Amb aquesta actitud esquiva, no sols desatenem un sector de la població sinó que ens posem en risc nosaltres mateixos, evidenciant la interdependència inevitable en societats de tal grau de complexitat com la nostra.

Més enllà d'aquestes qüestions pràctiques, voldria incidir en les emocions percebudes ja que són elles les que ens posen en moviment [5]. L'empatia suposa considerar a l'altre com un igual i per tant, poder empatitzar amb els seus problemes. És una emoció que es treballa familiar i socialment de diferents maneres i que, entre altres coses, sembla estar vinculada a la funció precisa de les neurones espill [6]. L'efecte d'aquestes neurones ens permet disparar les mateixes connexions en el nostre cervell que les que s'activarien en cas que anàrem nosaltres els que realitzàrem una acció donada que contemplem. Estem programats per a imitar i, per tant, per a empatitzar. Una altra qüestió és amb quantes

persones podem fer-ho sense quedar aclaparats i per tant, bloquejats per saturació.

En segon lloc, apareix l'elusiva qüestió de la justícia que es concreta en lleis i normes vigents en la nostra societat, vinculada al sentiment de greuge que experimentem quan aquestes no responen als principis dels quals emanaven. La incoherència interna entre tots aquests principis i la seua jerarquització suposa que davant determinades desigualtats responguem amb un sentiment de traïció a l'estructura interna que ens regeix, com si el fet que comportaren perjudicis a tercers suposara que també els patírem nosaltres. És una empatia amb judici moral. Intentem pensar la teoria de la justícia de John Rawls [7] al qual difícilment es pot considerar extremista, considerant com ell fa que una certa desigualtat social pot fins i tot ser positiva sempre que aquells més desfavorits puguen portar una vida digna. Aquest mínim que ell denomina *maximin*(*maximum minimorum,* el màxim dels mínims) és el que en principi qualsevol que no sàpiga per endavant quina posició pot ocupar en la societat desitjaria per a si en cas que se li reservara la pitjor de les posicions, "com si foren els seus pitjors enemics els que determinaren el lloc que anava a ocupar", diu Rawls. És un principi de precaució que assegura si no una igualtat, almenys que es done un equilibri entre les diferents posicions, en teoria, per descomptat, ja que mai decidim embolicats en aqueix vel d'ignorància que ens obliga a ser relativament "justos", per la qual cosa poguera passar. Aquest aprenentatge moral, aquesta economia moral de la societat, que, amb diferències, tots hem absorbit inconscientment, (el reconeixement de la interdependència proposat ja per Kropotkin) sol passar desapercebut però és en el seu aprenentatge i regulació que els éssers humans hem aprés a emocionar-nos, a posar-nos en moviment per a canviar allò que ens sembla perillós o almenys, que ens situa en una posició incòmoda respecte a una situació concreta a la qual hem d'enfrontar-nos. L'emoció de Safia El Addam respondria a l'incompliment d'aquest màxim en el cas dels immigrants irregulars que no poden ni demanar una cita per a regularitzar-se, ni votar ni sobreviure en el moment en què es declara l'estat d'excepció.

Abordem un marc menor, la ciutat de València, relatant com es van activar en ella xarxes per a respondre als diferents reptes que la pandèmia va plantejar en termes de societat. Els Estats d'Emergència representen sempre un moment crític per a qualsevol societat democràtica ja que el Govern es converteix en l'única autoritat reconeguda i pren mesures dràstiques que afecten qüestions com l'autonomia o la privacitat, limitant drets fonamentals i imposant sancions de divers grau pel seu incompliment. Aquestes mesures que podrien considerar-se pròpies de dictadures com la traçabilitat dels desplaçaments o les xarxes de relacions s'implementen en

aquests casos en nom d'un supòsit ben comú. Com hem vist, aquest model autoritari resulta de la necessitat urgent de fer canvis immediats en els comportaments socials, pensats per a un ciutadà "mitjà". No obstant això, aqueixa mitjania posa en destrets a aquells que queden fora dels seus paràmetres i deixa un buit que necessita de vincles socials, de ciutadans amb empatia i sentit de la justícia per a satisfer-ho. Ací és on hem d'indicar l'eficàcia de l'activació de xarxes preestablides en una realitat desarticulada, on les majors concentracions ciutadanes, la "major participació", succeeix associada a espectacles massius (concerts, partits de futbol, etc.) que plantegen la cultura com a consum, o al consum d'altres mercaderies (les rebaixes, el llançament d'un nou telèfon…). Encara així, les associacions que sorgeixen arran d'un conflicte, els col·lectius d'afectades, resulten comprensibles dins d'aquesta economia de les relacions.

Un pas més enllà el donen les plataformes proactives, que plantegen un canvi possible inevitablement associat a conflictes ja presents. Aquest canvi se centra en la proposta de noves maneres de fer que, en comptes de continuar la lògica d'una escalada bèl·lica, tant retòrica com física, li donen la volta a l'enfocament i opten per noves conceptualitzacions que permeten comprendre millor i obrir la porta a col·laboracions. En el cas de EntreBarris [8], plataforma que reuneix diferents associacions i col·lectius valencians, des de 2017 camina explorant els diferents sentits del Dret a la Ciutat. De manera, aconsegueix agrupar en una visió comuna els processos que agiten i transformen la ciutat: l'ocupació de l'espai públic, la gentrificació, la turistificació, la lenta transformació de l'urbs en un simulacre que cada vegada resulta menys habitable i més visitable. La manca d'habitatge públic dedicat a lloguer social cobra un altre aspecte quan la conjugues amb les operacions financeres de la Sareb, la subvenció a companyies aèries pirates o la submissió als interessos portuaris. Per a poder entendre millor la complexitat urbana, la plataforma s'ha organitzat entorn de la xarxa SET [9] que vincula a ciutats de sud d'Europa afectades per la indústria turística. Aquesta xarxa no treballa únicament l'impacte sobre l'habitatge sinó també els "danys col·laterals" que no són pocs: l'encariment i la transformació del comerç local mitjançant la seua especialització en usos turístics, la massificació de carrers i places, que dificulta la vida quotidiana dels residents, la saturació de la xarxa pública de transport, l'especialització de l'economia de la ciutat en el sector turístic, tendent al monocultiu; la precarització de les condicions laborals de la població, ja que els sectors turístics (hostaleria, restauració, comerç) presenten les pitjors condicions laborals; l'elevada contaminació (avions, creuers, autocars…) i producció de residus a causa de l'alt consum, especialment d'usar i tirar, que caracteritza a la indústria

turística desregulada; l'ús massiu dels recursos propis -aigua i territori- i la privació del dret a un medi ambient sa; l'ús desmesurat i l'ampliació constant d'infraestructures (carreteres, ports, aeroports, depuradores, dessaladores...) que desfiguren el territori, comporten expropiacions i suposen elevats costos per a la població, i finalment, la banalització dels entorns tant urbans com naturals, convertits en parcs temàtics; en els primers veiem l'espoli i la mercantilització del patrimoni, en els segons, l'eliminació d'usos pesquers i agraris. Com veiem, el Dret a la Ciutat va molt més allà del que pensàvem ja que afecta la planificació urbana, a l'ecologia, a la redistribució i jerarquització i per descomptat, a la injustícia d'aquesta mateixa jerarquització. Qui decideix que és millor continuar explotant el monocultiu turístic en comptes d'invertir en desenvolupament de comerç local, circuits de producció i consum de quilòmetre zero, etc.?

Notes

[1] Mijo Miquel és professora en la Universitat Politècnica de València. Aquest treball és resultat del projecte d'investigació "Improvisació i contagi emocional. Història i teoria d'experiències emocionals" (PID2019-108988GB-I00) del Ministeri de Ciència i Innovació.

[2] Piotr Kropotkin, (2020). « El apoyo mutuo.Un factor de evolución». p. 22. Logroño, Pepitas de calabaza Ed.

[3] El *ius sanguinis* suposa que l'element determinant en el moment d'establir la nacionalitat d'una persona és la nacionalitat dels pares i no el lloc de naixement: són espanyols els fills d'espanyols i no els que naixen a Espanya.

[4] https://votaresunderecho.es/compraantirracista.

[5] "Una emoció és un moviment de l'ànima o de l'ànim, alguna cosa que ens sacseja o ens 'amb-mou'. La paraula apareix registrada en espanyol des del segle XVII, quan va arribar del francés *émouvoir*, que denotava 'emocionar-se' o 'commoure's', però en realitat, el seu ús no es va generalitzar fins al segle XIX. El verb francés provenia del llatí *emovere*–format per ex 'cap a fora' i *movere*–, que significava 'remoure', 'traure d'un lloc', 'retirar', però també 'sacsejar', com sol fer l'emoció amb el nostre ànim."en https://www.elcastellano.org

[6] V.S. Ramachandran (2011). “The tell tale brain. Unlocking the mystery of human nature”. Londres, Windmill Books.

[7] Rawls, John (1995). “Teoría de la Justicia”. Fondo de Cultura Económica. Madrid.

[8] https://entrebarris.org/

[9] http://www.albasud.org/noticia/es/1027/manifiesto-fundacional-de-la-red-set-de-ciudades-del-sur-de-europa-ante-la-turistizaci-n